

Etxahun-Barkoxe

Pierre Topet-Etxahun (1786-1862)

Jean-Louis DAVANT

Pierre Topet-Etxahun barkoxtar nekazariak bizitza dramatikoa ereman zuen, gehien bat bere faltaz itxura guzien arabera: jende askorekin haserretzen baitzen, susma daiteke ez zaitekeela beti bes-teen erruz, nahiz berak hori saltzen digun bere kantu hunkigarrietan. Gizon minbera zen, ausarta ber denboran, erasotzailea, eta konpon-ketarako dohain guti zuen antza denez.

Kantu idazle onenatarik izan zen herriko doinuetan. XIX. mende-ko euskaldun poeta handiena izan zela uste da Zuberoan, baina beste euskalkietakoak hainbat ezagutu gabe, hala nola Elissamburu eta Zalduby lapurtarrak, Arrese-Beitia bizkaitarra, eta abar... Bere nahigabeak maisuki abestu ditu. Lirikaren ondoan, satirika ere landu izan du ironia zorrotzez edo umore gazi-gozoz.

Euskara Barkoxekoa du, beraz nagusiki Pettarrekoa, nahiz Barko-xe Basabürüan dagon, baina Mauleko kantonamenduan. Elisioak uga-ri ditu, Pettarreko moduan: adibidez «mendingin» eta ez Basabürüan bezala «mendian». Hizkuntza nahi bezala derabil, malgutasuna eta zehaztasuna ezkonduz esaldi tinki eta indartsuetan. Hiztegi aberatsa du, dela biarnesetiko hitzez, dela euskal hitz zahar eta klasikoz. Geroztik biarnesetiko hitz gehixenak galdu zaizkigu, baina euskal hitz batzuk ere arrotzuxe zubereraz, «manexak» edo «espainolak» direla pentsatzeraino: beldür, gertatü, eta abar...

Ideen aldetik zer? Agosti Xahori olerki luze bat «ontzen» dio. Hor eta beste bertso batzuetan, errepublikazale agertzen da. Sozialista

dela erran izan da gainera, baina zer funts eta oinarri du iritzi horrek? Egia da txikien eta txiroen aldeko bertsoak ere badituela. Baina «sozial» izatea ez da baitezpada «sozialista» izatea. Adibidez, katokiko integristen artean badaude probreen laguntzeari ematen direnak, hala nola «Ama Teresa» serora zena Indiako dohakabeen artean, politikan eskuin muturreko ideiak aldarrikatuz ber denboran. Alderantziz, sozialisten artean (ere) badaude pertsona berekoi eta egoista batzuk, bakarrik ezagutzen ditut, baina hor ere ez da orokortu behar...

Uste dut Etxahun-Barkoxe, euskaldun asko bezala, eskuineko anarkista dela, oroz gainera bere jabegoari, eskubide pertsonalari, beregintasunari errotik atxikia: baserri mundu zaharretik datorkigu, hor bakoitzak berea egin

behar baitzuen, Estatu probidentzial batetik urrun. Are gehiago, Estatu etsaitzat ikusten zen, bere zerga, lege arrotz, funtzionario larderiatsu eta hotz, poliziako eta soldaduekin. «Ofizialena» kantuan, nekazari ez diren beste guzietan ziria sartzen die, artesau eta langile mota guzietan adarra jotzen. Nahi dut irrifar egiteko zela, baina nonbaitik ere, hor agertzen zaizkit nekazari munduak beste ofizioez dauzkan aurreiritzi ezkor guziaz!

Bestalde abertzalea ote zena? Galderak ez du zentzu handirik garai hartako. Eta geroztik ere iparraldea murgildu da ama hizkuntzaren matria apolitikokoan. Segurki «Etxahun xaharra» euskaltzalea da, oroz gainera zuberotarra, hots «egiazko üskaldüna». «Barkoxeko eliza» kantuan honela dio: «Barkoxeko apezak, Oro dira manexak. Ez gineroa üken ahal Ziberuko seme bat...». Haatik «Montevideorat joaileak» olerkian, Euskal Herri osoaren ikuspegi bat erakusten du: «Bi bertsetan hontzeko denbora düt hartzen, Üskal herri güzian nahiz kanta ditzten...». Eta: «Hau da üskaldünaren sistema tristea / Hürrünean beitu bere sinestea...». Baina horren euskaldungoa hizkuntzan eta lurraldean datza, ez du politikaren usainik.

Etxahun-Barkoxe bertsolaria? Bertsolari handi fama du Pierre Topet-Etxahunek. Baina bat-bateko lehian ari ote zena? Horren frogarik ez dugu. Barkoxeko erretoreari elizako atean kantatu zizkion bertso mingarriak aldeztu aurretik prestatuak zituela erakutsi du Jean Haritschelharrek. Halaber «Etxahun eta Otxalde» kobla sorta ezaguna, bidarraitarrak idatzirik aurkeztu zuela 1890ean, Mauleko Lore Jokoetan:

28 urte hartan zendua zen Etxahun-Barkoxe. Honen ahozko dohai-
nen berririk ez dugu mementoko.

Aldiz idazle zorrotza zen Pierre Topet-Etxahun. Idazlanak ezinago
zehazki zizelkatzen eta tzitzukatzen zituen behinere hutsunerik ez
soberakinik utzi gabe neurtitzeko silaben artean, familian egon den
kaier bakarraren arabera: zuzenketaz betea dago. Topeten perfek-
zioak ez dio guti zor artesau eta ofiziale lan artatsu horri.

Etxahun Barkoxekoaz gehiago jakiteko, Haritschelarren bi libu-
ruetara joatea da: ikus Bibliografian.

Ûrxapal bat

Ûrxapal bat badügü herrian tristerik
Nigarrez ari düzü kaloian barnetik
Bere lagün maiteaz beit(a) izan ütziarik
Kontsola ezazüe, züek adiskidik. (adiskideak)
Oi ene izatea dolorez beterik

Mündüan ez ahal da ni bezain tristerik
Ni bezala maiteak traditü düanik
Habil Amodioa, hürrün ene ganik.

Traditü zütüdala deitazüt erraiten
Bata bezain bestea biak akort ginen
Ene bihotza düzü zuri beti egonen
Kitatü behar zütüt lotsaz etxekoen.

Oi ene traidorea zer düzü erraiten
Ele faltsü erraitez ez zireia asetzen
Ene flakü izanez zira prebalitzen
Hortarik ageri (dü)zü nonko seme ziren.

Maitea nahi zütüt segreki mintzatü
Arrazuak dereitzüt nahi esplikatü
Bihotz oroz züntüdan osoki maitatü
Kitatü behar zütüt, hiltzera noazü.

Tonba bat nahi dizüt lürpean ezarri
Ene korpitz tristeza gorde mündüari
Ene ixterbegiak ditean liberti
Akort izanen zira zü ere haieki.

Maria Solt eta Kastero

Maria Solt eta Kastero
Bi amoros zahar bero
Hirur hogei hamarna urtetan hartu düe amorio
Kastero jelostu gero, Maria Solt ezari kanpo.

Maria Solt doa nigarrez
Izorra dela beldurrez
Barnetxordako andereak kontsolatu dü erranez
Emazte zaharrik okupu agitzen ez dela araez.

Maria Soltek arrapostu
Santa Elisabet baduzu
Saintu zahar baten ganik okupu agitu düzu
Kastero ere bada saintu, hala nizan beldur nuzu.

Kastero ez düzu saintu
Sobera burauti düzu
Elizalat joan eta taharnan egoiten düzu
Kastero dena gatik saintu, Maria Solt antzu zira zu.

Ofizialeenak

- 1 Oi laborari ga(i)toa
Hihaurek jaten artoa
Ogi eta ardo geinatzen auherren asetzekoa
Halere hain haie maite nola artzainak otsoa.
- 2 Artzaina bada beztitzen
Josleak (du)tu gomendatzen
Zaragollen alderki bata oihal hobez ezar dezen
Halere higatüren dizu aitzinea beno lehen.
- 3 Dendaria berant jiten
Arratse(a)n goizik utzultzen
Eta mündüaren jorratzen arte hartan abusatzen
Ez beitu jaten düana hüllantzeko irabazten.
(Asteko denbora iragaiten mündüaren jüdikatzten).
(Artoan jaten düan gatz häre ez dü merexitzen).
- 4 Orai ürüle oro
Idorrean nahiago
Hanix lan agertu beharrez, hari(a) oro txori lepo
Hallikatzen balinbaduzu, zehean laur opilo.

- 5 Ehülea hari galto
 Ükenik ere han franko
 Ondar harien ebatsi nahiz oihal(a) üzten zerratzeko
 Forni(t)zaleari erraiteko hariak zütüala gaizto.
- 6 Harrigilearen adreta
 Harek badaki zer pentsa
 Mürrüa gaizki egin eta erdiroak lohiz tapa
 Etxea lurtatü denean, harrien gaiztoak falta.
- 7 Menüser, maiastürüa
 Oi zer lan güti egilea
 Dena gaizki egin eta zurak dü estakürüa
 Pasta zela adarrondotsü eta beta bühürria.
- 8 Eskalanpu egileak
 Ebasten (dü)tü materiak
 Zazpira sos balio düana saltzen beitü hamabira
 Ostatin (Ostatuan) jan hen (haien) saria eta etxen gosez
 familia.
- 9 Biñer batek besteari
 Estakürü eman nahi
 Zoini bere kopadüra hobe beitzaiio üdüri
 Aihen gabe nahi datinak (dateanak) hura beza üsü berri.
- 10 Oi taharnari fidela
 Jüje ez baliz igela
 Arrainak jakile har eta hek (haiek) litzak(e)ie kondena
 Haien etxe lejitimoa guri saltzen deiküela.
- 11 Errejent bat bada hiltzen
 Har(e)k ez dü prozesik üzten
 Hontarzünak beitütü harek hein hon batetan ezarten
 Züntzürrean kontrolatü eta pantzoilean hipotekatzen.
 (Züntzürin, pantzoilin)
- 12 Jaun apezek etsortatzen
 Karitate egin dezen
 Berek aldiz pakatü gabe hitz bat ez düe erraiten
 Herriko praubik (praubeak) gosez eta haien ürrik
 (ürreak) erdoilatzen.

- 13 Ilaginak aberasten
Arimak hain ontsa galtzen
Pezüan eta kontüetan zer ez düe hek (haiek) ebasten?
Horiekila behar düke Jinkoak aizina üken.
- 14 Kinkillarien soin hütsak
Bortaz borta dabiltzanak
Haien prenda ordinaria ixkilinb(a) eta ligeta
Astin (astean) emazter ebatsiak igantean gero joka!
- 15 Oihanzainak eta guardak
Kontzientziazko gizonak
Gerak bazaitze farzi(a)razten, ihesiren (dü)tüe postak
Lagüner hareraziren (dü)tüe bardin gaizo sineskorrak.
- 16 Sarjanten golde nabarrak
Dirade gizon okerrak
Haien egitekoetarik egiten (dü)tüe Indiak
Aisa pergüt izanen dira haier behatzen direnak.
- 17 Sarjant eta notariak
Oi arnes nezesariak
Haien ele ülün gezürrek nahasten gaüza txipiak
Ez da lagün hobeagorik bertan hüsteko etxeak.
- 18 Oraiko arotz gaztik (gazteak)
Gizon galant dira güzi(a)k
Zaharren eskoletarik ez balira ikasirik
Altxeirü hanitx ezar eta egin espantü handirik.
- 19 (Oraiko) sonülaría
Ardüra dük egarria
Sonü egiteko behar dük noizeta(r)ik manazalea
(noizetik ere ahal da, elisione hori gabe)
Godaletaren hartzeko aldiz beti prestik (dük) esküa.
- 20 Dantzariaren arina
Ez dük ez бүrüan mina
Zoinen adreki badabilan hara eta hona
Eta halere irus, ager(i) beitük lan egina.